દ્વિતીય કસોટી વર્ષ-૨૦૧૯
વિષય-સમાજશાસ્ત્ર ધો-૧૧ ગુણ-૫૦

પ્રશ્ન પેટા પ્રશ્ન ક્રમાંક

વિભાગ (A) દરેક વિકલ્પનો 1 ગુણ છે [5

(1) (d) ઈ.સ ૧૯૧૪

(2) (b) ઓગસ્ટ કોંત

(3) (c) ધ્યેય

(4) (c) રેડિયો

(5) (c) હિન્દુ

વિભાગ (B) એક વાક્યમાં જવાબ દરેકનો 1 ગુણ છે [5

(6) વ્યક્તિ કે સમૂહને સમાજમાં મળતા સામાજિક સ્થાનને સામાજિક દરજ્જો કહે છે.

(7) સમાન પ્રકારના હેતુની સભાનતા અને સામૂહિક ધ્યેય કે ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે એકબીજા સાથે આંતરક્રિયા કરનાર વ્યક્તિઓને સમૂહ કહે છે.

(8) ભૂમિકા દરજ્જાનું વર્તનલક્ષી પાસુ છે

(9) પાર્સન્સે આપેલા મોડેલને 'AGIL' મોડેલ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

(10) વ્યક્તિ, વસ્તુ કે સમૂહ એક સ્થાન પરથી અન્ય સ્થાન પર સ્થળાંતર થવાની ક્રિયા સામાજિક ગતિશીલતા કહે છે

પ્રશ્ન પેટા પ્રશ્ન ક્રમાંક

વિભાગ (C) બે-ત્રણ વાક્યમાં જવાબ દરેકને 2 ગુણ છે (પ્ર[illegible]

(11) ઓગસ્ટ કોંત, ઈમાઈલ દુર્ખિમ, મેક્સ વેબર, કાર્લ માર્કસ, આઈ.પી. દેસાઈ, જી.એસ. ઘુર્યે. (કોઈપણ પાંચ નામ આપ[illegible]

(12) (1) વસ્તી
(2) ભૌગોલિક પ્રદેશ
(3) સમુદાયના સભ્યો વચ્ચે પરસ્પરાવલંબન
(4) સામુહિક જીવનમાં વિકસેલાં સમાન, ધોરણો અને મૂલ્યો
(5) સામુદાયિક ભાવના

(13) જ્યારે બે પક્ષો એક જ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા એકબીજાની વિરુદ્ધ પ્રયત્ન કરતા હોય તેમની વચ્ચે વાટાઘાટો કે કરાર કરી સંઘર્ષ ઘટાડી શકાય તેને આંશિક સંઘર્ષ કહે છે.

અથવા

(13) જ્યારે બે પક્ષો ~~ક~~ વચ્ચે કરાર કે વાટાઘાટો કરી સંમતિ સાધવી શક્ય ન હોય એકબીજા પર માનસિક અને શારિરિક બળનો ઉપયોગ કરતા હોય તેને સંપૂર્ણ સંઘર્ષ કહે છે

(14) (1) સંસ્કૃતિ જીવનશૈલી છે
(2) સંસ્કૃતિ શીખેલી વર્તણૂક છે.
(3) સંસ્કૃતિ માનવીના જીવનની આગવી પેદાશ છે
(4) સંસ્કૃતિ સાતત્ય, વિકાસશીલતા અને પરિવર્તનશીલતા ધરાવે છે
(5) સંસ્કૃતિ હસ્તાંતરિત થઈ શકે છે
(6) સંસ્કૃતિનો સંચય થાય છે

(15) એક કે વધારે પુરુષોનો એક કે વધારે સ્ત્રીઓ સાથેનો સંબંધ છે. જેની સાથે અધિકારો ફરજો અને હક્કો જોડાયેલા છે

(15) માતૃવંશી કુટુંબમાં વંશગાળના માતા તરફથી થાય છે. અને બાળકના નામ પાછળ માતાનું નામ જોડાય છે જ્યારે પિતૃવંશી કુટુંબમાં વંશગાળના પિતા તરફથી થાય છે. અને બાળકના નામ પાછળ પિતાનું નામ જોડાય છે.

વિભાગ (D) મુદ્દાસર જવાબ દરેકના 3 ગુણ છે.

(15)

(16) માનવી પોતાની જરૂરિયાત સંતોષવા આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરે છે [illegible]

→ અર્થશાસ્ત્ર વ્યક્તિ અને સમાજની આર્થિક પ્રવૃત્તિ અને તેમાંથી ઉદ્ભવતા આર્થિક પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કરે છે.

→ અર્થશાસ્ત્ર વસ્તુની ઉત્પત્તિ, વિતરણ, માંગ, પુરવઠો મૂલ્ય વગેરેનો અભ્યાસ કરે છે. જ્યારે સમાજશાસ્ત્ર સામાજિક સંબંધો અને સમાજમાં બનતી ઘટનાનો અભ્યાસ કરે છે.

→ સમાજશાસ્ત્ર અને અર્થશાસ્ત્ર બેકારી, ગરીબી, વસ્તીવૃદ્ધિ જેવી સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કરે છે.

(17) (1) સાર્વત્રિકતા :- દરેક સ્તરરચના વાળા સમાજમાં સામાજિક ગતિશીલતા થાય છે? સમાજમાં સંપૂર્ણ ગતિ ન થતી હોય એવો કોઈ સમાજ નથી

(2) માત્રામાં તફાવત :- એક જ પ્રકારના સમાજમાં સામાજિક ગતિશીલતાનું પ્રમાણ સરખું હોતું નથી દરેક દરેક સમાજે અને દરેક સમય મુજબ ગતિશીલતાની માત્રામાં તફાવત જોવા મળે છે.

(3) દરજ્જામાં બદલાવ સૂચવતી પ્રક્રિયા :- ગતિશીલતાને કારણે વ્યક્તિ કે જૂથના દરજ્જામાં પરિવર્તન આવે [illegible]

અથવા

(17) (1) બે કે તેથી વધુ પક્ષો :- સામાજિક આંતરક્રિયા માટે ઓછામાં ઓછા બે કે તેથી વધુ પક્ષો અનિવાર્ય છે. આંતરક્રિયા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ સ્વરૂપની પણ હોઈ શકે છે.

(2) માધ્યમ :- પરસ્પર બંને પક્ષો વચ્ચે અસર ઉભી કરવા માધ્યમ હોવું જરૂરી છે.

પ્રશ્ન
પેટા પ્રશ્ન
ક્રમાંક

માધ્યમમાં હાવભાવ, ભાષા, ચિત્ર વગેરેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે.

(3) પારસ્પરિક અસર :- સામાજિક આંતરક્રિયા પરસ્પર અસર ઉપજાવનારી ઘટના છે. જેમાં વ્યક્તિ અથવા, સમૂહ પર વાણી, ભાષા, પુસ્તકો, ટેલિવિઝન, ફિલ્મો વગેરે દ્વારા અસર ઉભી થાય છે.

(18) (1) ઉત્ક્રાંતિ સ્વરૂપનું રેખીય પરિવર્તન :- સમાજમાં જે પરિવર્તન સતત એક જ સીધી દિશામાં થતું હોય તેને ઉત્ક્રાંતિ સ્વરૂપનું રેખીય પરિવર્તન કહે છે. દા.ત. ટેલિફોનથી મોબાઈલ સુધીનો વિકાસ

(2) આરોહ-અવરોહ સ્વરૂપનું પરિવર્તન :- આ પ્રકારનું પરિવર્તન હંમેશાં એક જ દિશામાં ગતિ કરે છે પરંતુ ક્યારેક તે ઉપર જાય છે તો ક્યારેક નીચે ગતિ કરે છે. ~~એટલે વિકાસ કરે છે.~~ દા.ત. બજારની તેજી.

(3) ચક્રીય સ્વરૂપનું પરિવર્તન :- ચક્રની માફક જ્યાંથી શરૂ થાય ત્યાં જ પાછું તે સ્થિતિમાં આવે તે સ્વરૂપ પરિવર્તન દા.ત. ઋતુચક્ર, ફેશનચક્ર

(19) સંસ્કૃતિ એટલે જીવન જીવવાની રીત
સંસ્કૃતિના મુખ્ય બે પ્રકાર છે. (1) ભૌતિક સંસ્કૃતિ (2) અભૌતિક સંસ્કૃતિ
(1) ભૌતિક સંસ્કૃતિ :- જે વસ્તુ કે પદાર્થો આપણે શારીરિક રીતે સ્પર્શી શકીએ છીએ તેવી જીવન જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ દા.ત. મકાન, કપડાં, ખોરાક, ચીજવસ્તુઓ
(2) અભૌતિક સંસ્કૃતિ :- જેને આપણે જીવનમાં ભૌતિક વસ્તુઓ સાથે આપણને જોડી દે છે લાગણી, ધર્મ, કલા, સાહિ
તેના બે પ્રકાર છે. (1) બોધનાત્મક (2) ધોરણાત્મક
(1) બોધનાત્મક :- કુદરતમાંના પ્રશ્નો ઉકેલવામાં ઓજાર સાધનનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવો તેનું જ્ઞાન
(2) ધોરણાત્મક :- સમાજના નીતિ-નિયમોનો બનેલો છે.

(૨૦) કુલીનશાહીલગ્ન :-
માતાપિતાએ પોતાની પુત્રીના લગ્ન તેમના કુળ કરતાં સામાજિક પ્રતિષ્ઠાની દ્રષ્ટિએ ઉચ્ચ ગણાતા કુળના પુરુષ સાથે કરવા જોઈએ આવુ મુખ્ય કેટલાક સમુહોમાં પ્રવર્તે છે

(૨) દિયરવટુ
પતિના અવસાન બાદ પત્ની મૃત પતિના નાના ભાઈ સાથે લગ્ન કરે તેને દિયરવટુ કહે છે

(૩) જેઠવટુ :-
પતિના અવસાન બાદ પત્ની મૃત પતિના મોટા ભાઈ સાથે લગ્ન કરે તેને જેઠવટું કહે છે.

(૪) સાળીવટુ
પત્નીના અવસાન બાદ પતિ પત્નીની બહેન સાથે લગ્ન કરે તેને સાળીવટુ કહે છે

(૬) પિતરાઈલગ્ન :- પિતા પક્ષે કાકા કે ફોઈના સંતાનો અથવા માતા પક્ષે મામા કે માસીનાં સંતાનો લગ્ન કરે તેને પિતરાઈ લગ્ન કહે છે.

[illegible]

(૨૦) આ કુટુંબમાં પિતાની સત્તા, સ્થાન, દરજ્જો મુખ્ય હોય છે
→ આ કુટુંબમાં પિતાનો દરજ્જો ઉંચો ગણાય છે
→ રાજકીય, આર્થિક, ધાર્મિક બાબતોમાં પુરુષ વર્ચસ્વ ભોગવે છે
→ સંતાનોના નામ પાછળ પિતાનું નામ જોડાય છે.
→ પિતા તરફથી વંશ, વારસો મળે છે

વિભાગ (E) અવિસ્તાર જવાબ દરેકના ૩ ગુણ છે.
(15

(૨૧) ઉપજૂથો :- દરેક સમાજમાં અનેક જૂથો હોય છે. દરેક જૂથના સામાજિક સાંસ્કૃતિકાની વ્યવસ્થા હોય છે. ઉપજૂથ જૂથના પેટા વિભાગ તરીકે વિકસેલુ હોય છે. દા.ત. ભારતજૂથ છે. તો તેમાં ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન વગેરે ઉપજૂથો છે

(૩) ભાગીદારી ઉપજૂથોમાં સભ્યોનાં દરજ્જો હોય છે

દરેકજની સાથે ભૂમિકા સંકળાયેલી હોય છે. દરેક વ્યક્તિએ ભૂમિકા ભજવવાની હોય છે.

(3) <u>સામાજીક ધોરણો</u> :-
કોઈપણ જૂથમાં વ્યક્તિના વર્તન નક્કી કરતા નિયમો હોય છે. આ નિયમો સામાજીક ધોરણ છે. દરેક વ્યક્તિએ ધોરણો અનુરૂપ વર્તન કરવુ પડે છે.

(4) <u>સાંસ્કૃતિક મૂલ્યો</u>
સામાજીક વ્યવસ્થામાં વ્યક્તિ જે વર્તન કરે છે તેનુ અન્ય સભ્યો દ્વારા મૂલ્યાંકન પણ હોય છે. આ મૂલ્યાંકન સાંસ્કૃતિક મૂલ્યોને આધારે કરવામાં આવે છે.

(5) <u>હેતુઓ</u>
ઉપરનાં ચારેય પાસાંઓ દ્વારા સામાજીક વ્યવસ્થા પોતાના હેતુઓ સંતોષે છે.

(22) (1) <u>કુટુંબ</u> :-
~~કુટુંબ સામાજીકરણની પાયાની સંસ્થા છે.~~ બાળક પ્રથમ કુટુંબના સંપર્કમાં આવે છે. જૈવિક વ્યક્તિમાંથી સામાજીક વ્યક્તિ કુટુંબ બનાવે છે. કુટુંબમાં માતાની ભૂમિકા અગત્યની છે. કુટુંબ, પ્રેમ, હૂંફ, વાત્સલ્ય જેવી લાગણીઓની ભાવના પેદા કરે છે. તેને યોગ્ય નાગરિકની જેવી સાચી દિશામાં કેળવણી કરે છે. સાંસ્કૃતિક વારસો હસ્તાંતરિત કરે છે.

(2) મિત્રજૂથ :-
કુટુંબ પછી બીજુ સ્થાન મિત્રજૂથનુ છે. બાળક મિત્રો સાથે આંતરક્રિયા કરે છે. મિત્રો સાથેના સંબંધો ગાઢ, વૈયક્તિક અને સહાનુભૂતિ ભર્યા હોય છે. તેમાંથી બાળક વાતચીત, શિસ્ત, વર્તન, નિયમો, ધોરણો શીખે છે. મિત્રો સાથેના સંબંધો ભાઈબંધી અને સમજણભર્યા હોય છે. મિત્રજૂથ દ્વારા વિવિધ કૌશલ્યો વિકસાવે છે. 'જીવન તથા રમત' સામાજીકરણને સાચી રીતે વેગ કરે છે.

પ્રશ્ન
પેટા પ્રશ્ન
ક્રમાંક

(23) (1) એકસાથી લગ્ન (2) બહુસાથી લગ્ન

(1) એકસાથી લગ્ન :- એક સ્ત્રી કે એક પુરુષ સાથે લગ્ન કરે તેને એક સાથી લગ્ન કહે છે

(2) બહુસાથીલગ્ન :- કોઈ એક પક્ષે એક કરતાં વધારે સ્ત્રી કે પુરુષો જોડાયેલા હોય તેને બહુ સાથી લગ્ન કહે છે. બહુ સાથી લગ્નના બે પ્રકાર છે. (1) બહુપત્નીત્વ (2) બહુપતિત્વ

(1) એક સ્ત્રી પુરુષ એક કરતાં વધારે પુરુષ [સ્ત્રીઓ] સાથે લગ્ન કરે તેને બહુપત્નીત્વ કહે છે.

(2) એક સ્ત્રી એક કરતાં વધારે પુરુષો સાથે લગ્ન કરે તેને બહુપતીત્વ કહે છે. બહુપત્નીત્વના બે પ્રકાર (1) ભગિની બહુપત્ (2) અભગિની બહુપત્ની ત્વ બહુપતિત્વના બે પ્રકાર છે (1) ભ્રાતૃક બહુપ (2) અભ્રાતૃક બહુપતિત્વ

જેમાં બધી સગી બહેનો હોય તે ભગિની બહુપત્નીત્વ
જેમાં બધી સગી બહેનો ન હોય અભગિની બહુપત્નીત્વ
જેમાં બધા સગા ભાઈઓ હોય તે ભ્રાતૃ બહુપતિત્વ
અને જેમાં બધા સગા ભાઈઓ ન હોય તેને અભ્રાતૃબહુપતિત્વ કે

અથવા

(23) (1) કુટુંબનુ કદ નાનુ બનતુ જાય છે :- પરંપરાગત સંયુક્ત કુટુંબના સ્થાને વિભક્ત કુટુંબ થવા લાગ્યા છે.

(2) જવાબદારીનું ક્ષેત્ર ઘટતુ જાય છે :- ઉઠિગત સંયુક્ત કુટુંબ ત્રણ કે તેથી વધુ પેઢીના સ્તરસંબંધોઆળુ બનેલુ હતુ આધુનિક સમય સંબંધોનુ મહત્વ ઘટતુ જાય છે

(3) પતિ-પત્ની વચ્ચેના સંબંધોમાં પરિવર્તન :- પરંપરાગત પતિ-પત્ની વચ્ચેના સંબંધો સત્તા અને તાબેદારીના પાયા પર રચાયેલા હતા વર્તમાન સમયમાં તેમાં બદલાવ આવ્યો છે.

(4) માતા-પિતા અને સંતાનો વચ્ચેના સંબંધો :- કુટુંબ પિતાનુ પ્રભુત્વ ઘટ્યુ છે. પિતાની સત્તા નબળી પડતી જાય છે સંતાનોની સત્તા પિતાની સત્તા સમકક્ષ બનતી જાય છે. સંતાનો પ્રત્યેનુ માતા-પિતાનું વલણ બદલાઈ રહ્યું છે.